

До 75-ліття створення Національного наукового центру "Інститут кардіології імені академіка М.Д. Стражеска" НАМН України та 135-річчя з дня народження академіка Стражеска М.Д.

ННЦ "Інститут кардіології імені академіка М.Д. Стражеска" НАМН України є головним консультативним діагностично-лікувальним і організаційно-методичним центром, авторитетним і відомим у світовій спільноті. У березні 2011 року йому виповнилося 75 років та 135 з дня народження його засновника *Миколи Дмитровича Стражеска*. Освячений ім'ям видатного корифея Української терапевтичної школи Інститут — нині всесвітньо відомий потужний європейський науковий центр, який став основою мережі сучасної кардіологічної служби країни, а вітчизняна медицина активно долучилась до світового досвіду.

АКАДЕМІК СТРАЖЕСКО

Стражеско Микола Дмитрович народився в Одесі 30 грудня 1876 року.

Його батько, Дмитро Єгорович Стражеско, відомий на той час юрист, дійсний статський радник. Родом із Одеси, де прожив усе життя, за винятком навчання у Санкт-Петербурзькому університеті, помер у 1910 році та похований на місцевому кладовищі у родинній гробниці. Предки проживали в районі Рені-Болграда Одеської області, з роду козаків-стражів прикордонної служби, від чого і прізвище "страж" — Стражеско.

Мати, Анна Анемподистівна, уроджена Вінк. Дочка адмірала російського флоту, героя російсько-турецької війни *Анемподиста Христовича Вінка*, із роду обрусілого німецького барона, запрошеного на службу *Петром I*.

Походження по материнській лінії мами Стражеска — від роду гетьмана України *Конашевича-Сагайдачного*, що встановлено дослідженням.

Отже, Микола Дмитрович виховувався у надзвичайно інтелігентній, матеріально забезпеченій сім'ї, із шанованими родинними традиціями, отримав блискучу всебічну освіту, мав прекрасні музичні здібності, захоплювався живописом, із дитинства виховувався в душі православного віросповідання.

1894 року він із відзнакою закінчив Одеську Рішельєвську гімназію і став студентом медичного факультету Імператорського Київського університету Святого Володимира. За час навчання виявив добросовісність, наполегливість, викликав захоплення у викладачів, особливо у професора *В.П. Образцова*.

Робота в клініці проф. *В.П. Образцова* дала можливість молодому, але

надзвичайно здібному Миколі Дмитровичу швидко збагачуватись досвідом свого вчителя, чудово оволодіти методами діагностики, зокрема, аускультативною та перкусією. Серед своїх колег набув поваги як хороший діагност. Не приписуючи йому заслуг, але, за різними джерелами, достовірно: вперше, ще в 1901 році прижиттєво хворому названо діагноз тромбозу коронарних артерій саме *М.Д. Стражеском* та *В.П. Образцовим*, який було підтверджено на розтині після смерті. Саме з метою обміну досвідом професор *В.П. Образцов* сприяв відрядженню *М.Д. Стражеска* до клініки професора *Потена* (Париж) та професора *Лейдена*

Василь Корнацький
доктор мед. наук,
професор,
головний лікар, заступник
директора з клінічної роботи
ННЦ "Інститут кардіології
ім. академіка М.Д. Стражеска"
НАМН України,
м. Київ

(Берлін), а також до Інституту експериментальної медицини у Санкт-Петербурзі, очолюваний академіком *І.П. Павловим*, де той захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора медицини у 1904 році.

В цей час Микола Дмитрович Стражеско одружується з дочкою проф. *В.П. Образцова* — Наталією Василівною (народилася 11 липня 1878 року), якій ще зі студентських років більше ніж симпатизував.

В 1906 році Микола Дмитрович працює в Мюнхені, в клініці професора *Фрідріха Мюллера*, вивчає його досвід та наукові здобутки.

У 1908 році *М.Д. Стражеско* розпочинає читати лекції з курсу внутрішніх хвороб на медичному факультеті Київського університету. На той час Микола Дмитрович стає вже досить відомим у Києві, здобуває вагомий авторитет серед пацієнтів і колег, а також у влади. Незважаючи на молодий вік (32 роки), його обирають делегатом I Всеросійського з'їзду терапевтів у Москві та Міжнародного з'їзду лікарів у Будапешті. Наукові праці приват-доцента *М.Д. Стражеска* (за 10 років — 25) друкуються в Санкт-Петербурзі, Москві, Берліні, Києві (в основному з проблем патології серцево-судинної системи). Виконує низку експериментальних науково-дослідних робіт у лабораторії проф. *Ю.І. Лейденбаха* з фізіології кровообігу і фармакології.

В 1910 році видає разом із проф. *В.П. Образцовим* працю "О тромбозе коронарных артерий сердца", яка за своєю глибиною обґрунтування на той час стала шедевром науки.

Бере найактивнішу участь в організації та створенні Київського Жіночого медичного інституту, в якому був

Академік М.Д. Стражеско (1876-1952)

обраний на кафедру терапії (за сумісництвом) на посаду професора.

Під час першої світової війни, як сам пізніше пише у своїй автобіографії, "не залишаючи наукової і педагогічної діяльності, в Київському комітеті "Співки міст", як Голова організовував госпіталі й евакуаційні пункти, а також допомагав біженцям, хворим та пораненим. Бувши гласним (депутатом — примітка автора) міської Думи, активно працював у медичній санітарній раді, в Комітеті боротьби з інфекціями", за що нагороджений орденом Святого Станіслава II ступеня.

У 1922 році знову з'являються публікації його праць у Києві, Берліні, Лейпцігу, а в 1924 — посібник для студентів і лікарів, виданий у Харкові. В 1925 році організовує I з'їзд терапевтів України, на якому робить програмну доповідь "Про недостатність кровообігу". Його обрано заступником Голови товариства терапевтів, а на II з'їзді (1927 р.) — головою, яким незмінно був чверть віку, та одночасно заступником Голови Всесоюзного товариства терапевтів. За цих 5 років друкує близько 20 науково-дослідних та педагогічних робіт.

У цей час професор *Стражеско* надзвичайно багато працює. Видає монографію "Основи фізичної діагностики захворювань черевної порожнини", яка тричі перевидавалась. Вивчає проблему сепсису, зокрема клініку ендокардитів і теорію ревматизму. Продовжує дослідження в кардіології (інфаркту міокарда, грудної жаби та серцевої астми). Під його керівництвом захищено 26(!) докторських і кандидатських дисертацій, в середньому по два учні щороку. Його лекції "Про септичний ендокардит", "Антагоністи туберкульозу", "Втомлене серце як фактор недостатності кровообігу", "Клініка колітів" викликають захоплення.

Микола Дмитрович близько здружується з президентом Академії наук УРСР академіком *О.О. Богомольцем*, який запрошує його завідувати клінічним відділом Інституту експериментальної біології і патології. Разом вони вивчають проблему набряку тканин, публікують низку наукових праць.

М.Д. Стражеско стояв у витоків зародження вітчизняної геронтології і гериатрії, основоположником яких був *О.О. Бо-*

гомалець. В 1939 році в Києві відбулась перша у світі наукова конференція із проблем старіння, організована за ініціативою Олександра Олександровича. Варто нагадати, що його наукова діяльність внесла не тільки нові напрямки у патофізіологію, але і мала істотне значення для клініки. Питання раціонального застосування вазоділяторів при недостатності кровообігу, антиретиккулярної цитотоксичної сироватки, використання гормонів кори наднирників на багато років випередили аналогічні праці закордонних вчених.

В грудні 1934 — січні 1935 року за ініціативою академіка *О.О. Богомольця* урочисто відзначено 35-ліття науково-клінічної діяльності *М.Д. Стражеска*. При підтримці Олександра Олександровича його обирають дійсним членом Академії наук УРСР. Розпорядженням Української академії наук видано "Збірник, присвячений 35-літньому Ювілею наукової, педагогічної і громадської діяльності академіка *М.Д. Стражеска*". Він вмістив більше 100 наукових праць колег та учнів. Передові статті підготовлено Наркомом охорони здоров'я УРСР *С.І. Канторовичем* та Президентом Академії наук академіком *О.О. Богомольцем*. Це унікальне видання і сьогодні становить науковий та клінічний інтерес та стало бібліографічною цінністю Інституту кардіології АМН України.

В 1936 році на пропозицію Ради Народних Комісарів УРСР на базі клінічного відділу Інституту експериментальної біології та патології було організовано Український інститут клінічної медицини (нині Інститут кардіології ім. академіка Стражеска АМН України). Його першим директором було призначено Миколу Дмитровича.

За короткий час, ще не маючи відповідної власної бази, розгорнуто велику науково-дослідну роботу в галузі клінічної медицини. Результати відображено в докторських і кандидатських дисертаціях, в збірнику праць інституту (перший том видано вже 1939 року). Проведено науково-практичні конференції в містах Біла Церква, Умань, Житомир, Чернівці, Одеса, Тирасполь, Львів, а їхні матеріали надруковано і вони, в основному, присвячені проблемам патології кровообігу, гіпертонії, гематології, серцево-судинній патології при вагітності.

Він підготував і прочитав програмні лекції на різні актуальні теми: "Значення алергії у терапевтичній клініці", "Дискусійні питання у вченні про недостатність кровообігу", "Про особливості перебігу внутрішніх хвороб у літніх людей", "Шок і колапс", "Дискусійні питання проблеми гіпертонії", "Про закономірності перебігу хронічних інфекцій", "Теорія

М.Д. Стражеско з сином Дмитром

ревматизму", "Ураження капілярів при ревматизмі".

Одночасно *М.Д. Стражеско* очолює клінічний відділ Інституту фізіології АН УРСР, де організовує науково-дослідну роботу в галузі патології дихання, а також боротьби із передчасним старінням організму.

Його авторитет весь час зростав, що підтверджує обрання Почесним членом терапевтичних товариств у Москві, Горькому, Криму та в 11 інших містах Союзу, де учні Миколи Дмитровича були професорами медичних інститутів. Він працює редактором журналів "Клінічна медицина" і "Терапевтичний архів", бере участь у виданні Великої медичної енциклопедії, організовує зразкове шефство з надання регулярної консультативної допомоги Білоцерківській районній лікарні. А ще він член Президії Народного Комісаріату охорони здоров'я УРСР, депутат Київської міської Ради.

Стражеско М.Д. захоплювався мистецтвом, мав солідну колекцію картин відомих художників: *Айвазовського, Васнецова, Дубовського, Поленова, Рєпіна, Сурикова* та інших, а в характері поєднував прагматизм і скромність. Колекція художніх цінностей його сім'ї була у повному розумінні музейним зібранням. За свідченням відомого мистецтвознавця *Бабасової Е.А.* "... картини, антикваріат, фарфор, меблі були предметами побуту сім'ї, але винятково високий художній рівень їх свідчив про культуру і смак власників...; їхня участь у значущих виставках вказує на визнання цих творів високохудожніми...; з цього зібрання музеї збагачувались значними шедеврами...".

Він був неординарною особистістю, залишився прикладом для нащадків, гордістю народу, Людиною, прапором заснованого ним Інституту. Дбаючи про людей, про умови праці співробітників та лікування хворих, Микола Дмитрович розпочав будівництво приміщень клініки інституту, чому приділяв дуже багато сил і часу, домогся виділення фінансу-

вання в сумі 500 тисяч карбованців. Постановою Уряду була відведена територія площею 4,5 га (половина сучасної території інституту), в районі вулиць Арсенальної, Малої Михайлівської і Госпітальної. Розроблено проект (на 200 ліжок) і в 1937 році збудовано фундамент та перший поверх, але з незалежних від інституту причин (зміни тогочасної ситуації тепер відомі) будівництво було законсервовано. У зв'язку з цим діяльність інституту тривала на базі клінік Жовтневої лікарні та на бульварі Шевченка, 17.

З липня 1941 року Микола Дмитрович був евакуйований з Києва в глибокий тил, в місто Уфу, де працював головним консультантом військових госпіталів та завідував кафедрою факультетської терапії Башкирського медичного інституту, а в 1942 — за сумісництвом також і факультетською клінікою евакуйованого Московського медичного інституту.

В жовтні 1943 року Академія наук України повертається з глибокого тилу до Москви, де тимчасово розміщується до липня 1944 року. Академіка *М.Д. Стражеска* за заслуги в підготовці медичних кадрів та самовіддану роботу в евакогоспіталях нагороджено орденом Леніна, першою і відразу найвищою державною нагородою, що на той час було винятком, але це ще був період його злету, прихильності долі.

Його обирають Дійсним Членом Академії наук СРСР (27.09.1943 р.), а також Дійсним Членом Академії медичних наук СРСР (14.11.1944 р.).

За час перебування в Москві він займається вивченням проблеми раневої інфекції і раневого сепсису у Центральному науково-дослідному госпіталі Червоної Армії. Досягнуті результати відзначено у 1944 році орденом Трудового Червоного Прапора. В лютому 1944 р. Постановою Раднаркому СРСР поновлено діяльність Українського інституту клінічної медицини у місті Києві, який до вересня туди повернувся.

Національний науковий центр "Інститут кардіології імені академіка М.Д. Стражеска" НАМН України

На початку серпня 1944 року він переїхав до Києва та розпочав відновлення роботи Інституту. Постановою Ради Народних Комісарів УРСР йому передано територію з усіма приміщеннями на вулиці Саксаганського, № 75 і розпочато відновлення діяльності Інституту клінічної медицини, ремонт та реконструкцію приміщень, що тривали до вересня 1946 року. В таких умовах святкували 10 років створення інституту, який до свого ювілею вперше отримав власну матеріально-технічну базу. Незважаючи на всі складнощі цього періоду, за перше десятиріччя співробітники опублікували майже 200 наукових праць, з них Микола Дмитрович — 44, з яких 4 — у співавторстві.

1945 року академіка *М.Д. Стражеска* нагороджено другим орденом Трудового Червоного Прапора та медаллю "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років".

За значний особистий вклад у розвиток науки і клінічної медицини та у зв'язку з 70-літтям з дня народження 23 січня 1947 року *Миколі Дмитровичу Стражеску* присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці із врученням золотої медалі "Серп і Молот" та другого ордену Леніна.

Останні 3-5 років свого життя *Микола Дмитрович Стражеско* став частіше хворіти, про що навіть скаржився керівництву МОЗ УРСР та своїм колегам, а також писав дочкам до Франції. Час від часу його турбували явища серцевої недостатності, але він продовжував працювати, часто бував у Москві... 27 червня 1952 року о 5 годині 40 хвилин ранку академіка Миколи Дмитровича Стражеска не стало.

Як у той час писав відомий український письменник *Остап Вишня (Губенко)*: "*Помер Стражеско, Краса медицини. Розумної і сумної медицини, що любила народ. Ця людина своєю особою прикрасила Київ. Стільки благододства, стільки розуму, стільки серця було в цій людині!*".

Інститут кардіології НАМН України по праву можна вважати одним із нащадків академіка *М.Д. Стражеска*, бо це його мрія, втілена у життя, його дітище. У створення цього медичного закладу Микола Дмитрович вклав не тільки талант організатора і видатного лікаря, а й свою душу. Природно, що образ інституту поступово змінюється, але, маючи міцний фундамент, він впевнено крокує своїм життєвим шляхом. У нього були, є і будуть проблеми та негаразди. Не було і не буде ніколи ідеального достатку та повного благополуччя. Занадто великий вплив мають незалежні обставини. У 1977 році Інститут клінічної медицини було реорганізовано в Інститут кардіології, оскільки дослідження захворювань серцево-судинної системи була пріоритетом його діяльності, а також діяльності Миколи Дмитровича. У 1999 році — ввійшов до складу Академії медичних наук України. Вже 75 років він мужніє і збагачується здобутками. Становлення не тільки відбулось, але і постійно продовжується на вищому рівні. Інститут став відомим не тільки у державі, а й у світі. Наукові досягнення отримують високу оцінку на фаховому і державному рівнях, визнані на міжнародному. Щороку збільшується власна школа учнів, а необхідну допомогу отримують близько 10 тисяч хворих стаціонарно та більше 30 тисяч — амбулаторно. Звертаються і з інших країн.

У післявоєнний період під керівництвом *М.Д. Стражеска* в інституті працювали визначні українські вчені: академік *О.І. Смірнова-Замкова*, професори *О.А. Айзенберг*, *І.М. Іщенко*, *А.Л. Міхньов*, *А.І. Пивовонський*, *Ф.Я. Примак*, *Д.Ф. Чеботарьов*, *С.Н. Шаравський*, *Д.Н. Яновський*, *О.Л. Пхакадзе*, *В.А. Хатунцев*. В інституті в різні періоди працювали видатні вчені: професори *Н.А. Іватуа*, *Р.А. Фролькіс*, *М.С. Заноздра*, *О.Г. Камінський*, *Є.М. Вовченко*. Сьогодні в Інституті продовжують працювати відомі вчені *М.К. Фуркало*, *І.К. Следзевська*, *Ю.В. Яновський*. В інших наукових закладах працюють вихідці з інституту — відомі в Україні поза її межами науковці — професори *А.В. Токар*, *А.І. Хомазюк*, *І.М. Ганджа*, академік НАМН України *Л.А. Пиріг*.

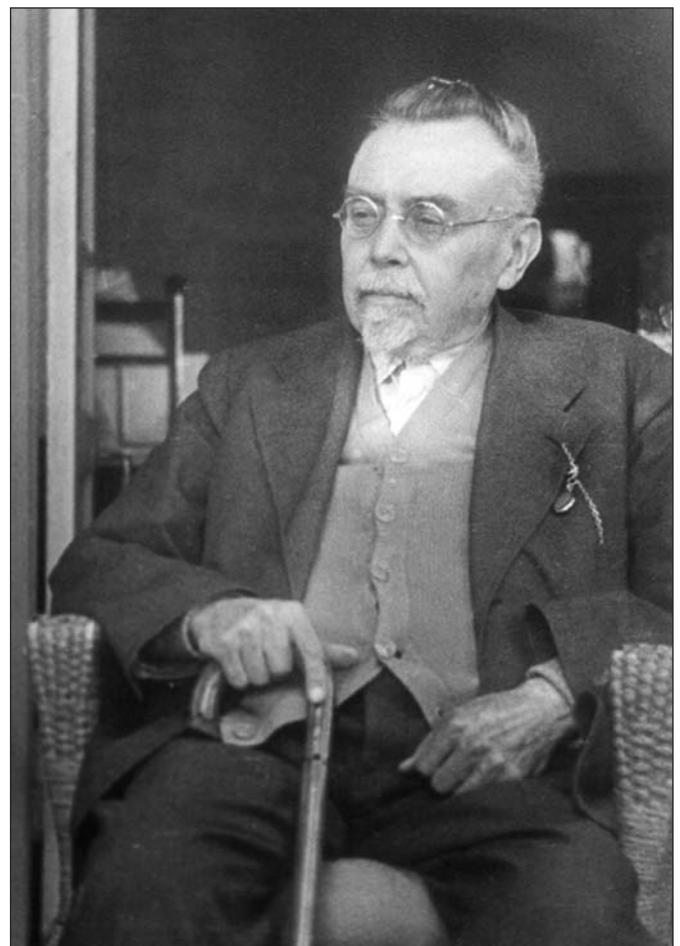
Після смерті *М.Д. Стражеска* у 1952 р. Інститут очолив його учень професор *А.Л. Міхньов*, у подальшому посаду директора обіймали професор *О.Й. Грицюк* (1970-1974), професор *М.К. Фуркало* (1974-1989), професор *В.О. Бобров* (1989-1998), а з 1998 р. інститутом керує професор *В.М. Коваленко*.

Відповідно до Указу Президента України (№ 405/2006) на честь 70-річного ювілею Інституту кардіології та 130-річчя від дня народження *М.Д. Стражеска*, інституту було надано статус Національного наукового центру з найменуванням його надалі — Національний науковий центр "Інститут кардіології імені академіка М.Д. Стражеска" НАМН України.

На сучасному етапі ННЦ — провідний науковий центр, діяльність якого зосереджена на розв'язанні актуальних проблем кардіології. Тематика наукових досліджень в останнє десятиріччя відповідає кардіологічній ситуації в Україні: колектив інституту працює над вивченням патогенетичних механізмів розвитку атеросклерозу та ішемічної хвороби серця, артеріальної гіпертензії та інших найбільш поширених захворювань серцево-судинної системи. Вдосконалено методи їх діагностики, лікування та профілактики, при цьому значна увага приділяється створенню оптимальних методів боротьби з такими небезпечними формами захворювань та їх ускладненнями, як стенокардія, інфаркт міокарда, кардіоміопатія, порушення ритму серця, серцева недостатність.

Останнім часом співробітники ННЦ успішно вирішують проблеми ендovasкулярної кардіології та тромболізу; запроваджено методи черезшкірної транслюмінальної коронароангіопластики і стентування вінцевих артерій серця у хворих зі стенокардією і гострим інфарктом міокарда.

Наукові дослідження проводяться відповідно до завдань комплексних науково-технічних програм і пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки.

М.Д. Стражеско в останні роки життя